

System univerzitního vzdělávání v transformující se Jihoafrické republice

ALEŠ SEKOT

System školství, zejména univerzitního vzdělávání, je zpravidla reflexí kulturní, sociální, ekonomické a politické úrovně dané země, státu či obecně společnosti. Ve zvýšené míře to platí pro dynamicky se transformující společnosti, mezi které v posledním čtvrt století patří nesporně Česká republika (stojící mnohdy bezradně před kvalitou a posláním některých neuniverzitních soukromých vzdělávacích středních a vysokých škol). Snad nejunikátnější obraz vývoje univerzitního školství přelomu století nabízí Jihoafrická republika, vymaňující se rázně z devastujících dopadů v devadesátých letech konečně odstraněného politického režimu apartheidu ostře rozdělovajícího rasově dominantní bílou minoritu a barevnou bezprávnou majoritu. Přitom je třeba připomenout, že univerzitní vzdělání v jižní Africe je úzce spojeno s koloniální historií, když v jejím rámci v roce 1839 byl zaveden vládní vzdělávací systém. Tomu předcházelo na koloniálních základech založení elitářského bělošského vzdělávacího univerzitního zařízení „Anehenaeum“ v Kapském městě. O několik desetiletí později, v roce 1873 byla založena Univerzita Mysu dobré naděje (University of the Cape of Good Hope). Jejím posláním však nebyla primárně výuka, ale prověřování akademické způsobilosti jejich frekventantů v širokém spektru humanitních disciplín a uměleckých oborů, v oblasti práva, technických oborů či hudby. Nepochybně zajímavé je, že učitelé připravující studenty ke zkouškám, neměli v některých oborech možnost se jako zkoušející samotných zkoušek zúčastnit.

V roce 1877, jako jeden z významných aspektů dosažení imperiální nadvlády Británie nad afrikánskými osadníky, byl této univerzitě udělen samotnou královnou Viktorií stejný status jako kterékoli britské elitní univerzitě. Nepochybně i z důvodu dostupnějšího generování univerzitně graduované vládnoucí bílé jihoafrické elity. V souladu s tímto cílem byly i další nově institucionálně a organizačně zřizované univerzitní programy realizovány v souladu se zásadami vysoké kvality výuky a náročnosti studia tak, aby to plně odpovídalo úrovni vysoce respektovaných britských univerzit. V náročné hudební sféře dokonce Univerzita Mysu dobré naděje suplovala náročností zkoušek i světově proslulou londýnskou Royal School of Music.

Obrovský boom těžby zlata a diamantů podnítil koncem devadesátých let 19. století praktickou potřebu přípravy vysoce profesně vzdělaných odborníků v oblasti hornictví, když byla založena speciální fakulta School of Miners. Prudce

se rozvíjející jihoafrická ekonomika na přelomu devatenáctého a dvacátého století přináší i vznik dalších univerzitních zařízení, s rostoucími požadavky na vysoce odborně připravené profesionály v různých oblastech vědy, průmyslu, školství, práva, medicíny, dopravy či služeb. Během dvacátého století v souladu zejména s hospodářskými zájmy vzniká v Jihoafrické republice celkem 36 vysokoškolských zařízení, která byla zásadním zásahem segregativního sociálního inženýrství v podobě tzv. Extension of University Act v roce 1959 plně podřízena rasové selekci jak v případě studentů a vyučujících tak dokonce i administrativního personálu. Koncem 80. let tak v průměru 90 % veškerých učitelů a zejména řídících a administrativních pracovníků na jihoafrických univerzitách tvořili běloši. Univerzitní vzdělávání tak bylo plně podřízeno zásadám rasové a jazykové dominance bílé minority. Takto byla zásadním způsobem omezena možnost individuálně a společensky přínosného rozvoje lidského talentu černé majority, a tím uveden v praxi (nám jinak známý) systém reprodukce sociálních, ekonomických a kulturních nerovností. Ten byl dobově nezáměrně posilován zejména v osmdesátých letech, kdy černá mládež bouřící se proti segregativnímu útlaku razila, z dnešního pohledu spíše nedomyšleně, heslo „svobodu před vzděláním“.

V jihoafrické současnosti, oproštěné od zhoubného působení apartheidu (nikoli však, od jeho důsledků), existuje většina univerzit vyučujících v angličtině, některé si však zachovávají svůj tradičně lingvistický charakter výuky v afrikánštině, zejména v oblastech a místech tradičního osídlení holandských a německých přistěhovalců (Stellensbosch, Pretoria, Rand Africans, Orange Free State, Potchefstroom). K typicky dvojjazyčné univerzitě pak patří především University of Port Elisabeth, kde se vyučuje v angličtině i afrikánštině. Černí studenti většinou studují na univerzitách ve Fort Hare, Bophuthatswana, the North Venda, Zululand; velmi oblíbená je i Medical University of South Africa (Medunsa) v Kapuském městě. Studenti indického původu (tvořící součást tzv. coloured, barevného

obyvatelstva) dávají tradičně přednost studiu na University of Durban-Westville či University of the Western Cape.

V jihoafrické republice vedle univerzit funguje řada technicky zaměřených vysokých škol tzv. technicons. Právě zde silně převládala dominance bílých; černému obyvatelstvu bylo spíše z praktických důvodů umožňováno studium na nižších školách zaměřených na zemědělství. Nyní se zájem přesouvá spíše na oblast bezpečnostních složek a na technické obory. Dnešní situaci univerzitního vzdělávání v posttransformačním období Jihoafrické republiky charakterizuje přetrvávající nerovnost ve financování tradičních elitních univerzit při porovnání s těmi lokálními, dále rasová nevyváženost vyučujících a zřejmě i mnohdy explicitě nevyslovovaná nízká úroveň zdravé asertivity a touhy po vzdělání ze strany černé mládeže. Ta se, jak je zřejmé mnohdy už na první pohled v běhu jihoafrické každodennosti, stále ještě do značné míry spíše spokojuje s nenáročnou prací bez nutnosti tvrdé profesní přípravy. Přitom, na rozdíl od generace jejich rodičů a prarodičů, jsou jejich možnosti kvalitního univerzitního studia velmi dobré. Zdá se, že v cestě jejich profesního, sociálního a kulturního růstu stojí přetrvávající neblahé nánosy apartheidu: Nedostatek finanční a morální podpory ze strany rodičů, pro které vzdělání bylo nereálnou a tedy nepraktikovanou cestou důstojného společenského postavení a přirozeným a nezastupitelným zdrojem osobní sebeúcty. Koncem roku 2015 ostře vyhrocené protesty vysokoškolských studentů proti chystanému zvýšení poplatků za studium totiž zachvátily zejména černé studentstvo, pro které jsou finanční nároky na studium mnohdy neporovnatelně větším problémem než pro jejich bílé vrstevníky.

Velmi specifické místo v systému univerzitního vzdělávání v Jižní Africe nepochybně sehrála University of the Western Cape, sídlící v Kapském městě. Jde totiž o univerzitu, která se již od svého vzniku pevně zasazuje proti útisku, diskriminaci a znevýhodňování, a to především z rasových důvodů. Mezi akademickými institucemi patřila k průkopníkům myšlenky nutnosti zásadních historických změn uspořádání jihoafrických politických poměrů směrem ke svobodnému rozvoji všech rasových a sociálních složek společnosti. Právě tato univerzita kladla důraz na rovný přístup ke kvalitnímu vzdělání pro všechny včetně marginalizovaných skupin.

Její vznik sahá do roku 1959, kdy parlamentní rozhodnutí vedlo k založení College of Western Cape jako součást University of South Africa s cílem umožnit vzdělání mladým lidem označovaným rasově jako barevní (coloured). V roce 1960 tak bylo přijato 166 studentů, jejichž profesní příprava směřovala do sféry sociálních občanských služeb v oblastech koncentrace černošského obyvatelstva. V roce 1970 tato škola získala univerzitní status, a mohla tak jako samostatná organizace vydávat vlastní diplomy a rozhodovat o svém dalším akademickém směřování. Významným mezníkem University of the Western Cape bylo zvolení černého rektora prof. Richarda E. Rosse, který zřetelně podporoval svobodnou univerzitní debatu a mezinárodní akademické kontakty. V roce 1982 tato univerzita oficiálně

odsoudila systém apartheidu a postupně posilovala své postavení i jako vysoce kvalitní akademické zařízení a plně se vyrovnala špičkovým „bílým“ univerzitám. Během osmdesátých let tato univerzita inovovala své výukové postupy a zahájila řadu novátorských projektů především z oblasti sociálních problémů a politických témat, které jinak oficiálně nebylo z politických důvodů představitelné realizovat.

Přelomové období pádu apartheidu v 90. letech umožnilo této univerzitě v plné síle naplňovat princip otevřenosti přístupu ke studiu, když se stala v národním kontextu nejrespektovanější bází vysokoškolského studia pro černé a barevné studenty, kteří jsou přitahováni zejména nabídkou studia humanitních, ekonomických, právních a sociálních disciplín. Zcela mimořádné výsledky vykazuje v oblasti výzkumných projektů (impozantní řada mezinárodně organizovaných monografií) a zejména pak vysoce náročná kvalitní péče věnovaná doktorandům (i z řady dalších afrických zemí). O tom se Masarykova univerzita ostatně přesvědčila osobně přijetím několika doktorandů formou dlouhodobých studijních pobytů právě z této univerzity či působením autora tohoto textu na Faculty of Community and Health Sciences v roce 2016.

K nepřehlédnutelným rysům University of the Western Cape nepochybně patří její vizionářské filozofie směřující k přípravě vysoce odborně a intelektuálně zdatných absolventů přispívajících odpovídající měrou k ekonomickému a kulturnímu rozvoji národa se schopností jednat efektivně na poli změny společnosti tam, kde je posilován princip svobody, rasové snášenlivosti a otevřeného přístupu k ekonomickým zdrojům. Přejme tedy nejen univerzitní jihoafrické sféře, ale celé jihoafrické společnosti, jedinečně rasově, etnicky a kulturně koexistující v nesmírně krásné zemi usměvavých lidí, aby se pro globální svět zmiňaný novým poryvem rasové a etnické xenofobie, staly synonymem multikulturní pohody a snášenlivosti.

Ilustrační fotografie z JAR A. Sekot, Kapské město, únor 2016